

УДК 347.961(477)

Н. Денисяк,кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільного та господарського права і процесу
Міжнародного гуманітарного університету

ОСОБЛИВОСТІ Й ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ НОТАРІАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

Щоб дослідити питання класифікації нотаріальних проваджень, необхідно висвітлити значення поняття «нотаріальне провадження». Зазначимо, що визначення цього поняття в юридичній науці є дискусійним, зокрема в наукових джерелах зустрічаються ототожнення понять «нотаріальне провадження» й «нотаріальний процес».

Під процедурою вчинення нотаріальних проваджень (нотаріальною процедурою) визначають установлений законодавством порядок (механізм, послідовність) здійснення нотаріальних дій уповноваженими від імені держави суб'єктами, а також комплексний правовий інститут як сукупність визначених законом норм, якими регламентується послідовність і можливі варіанти поведінки суб'єктів у нотаріальних правових відносинах, загальні й конкретні умови вчинення нотаріальних дій (проваджень), а також права та обов'язки суб'єктів нотаріального процесу під час учинення тих чи інших дій.

Насамперед зазначимо, що нотаріальна процедура складається із загального порядку і спеціальних правил учинення нотаріальних проваджень, до яких можна зарахувати як загальні правила вчинення нотаріальних дій (проваджень), так й особливі (специфічні) правила посвідчення окремих видів договорів.

Згідно з теорією нотаріального процесу, нотаріальне провадження – це сукупність окремих процесуальних дій, які вчинюються нотаріусом або іншою уповноваженою на вчинення нотаріальних дій особою у визначеній законом

послідовності на кожній стадії (етапі) нотаріального процесу. При цьому нотаріальна дія – це окрема дія нотаріуса або іншої повноважної особи, яка визначається окремим змістом і є складником провадження або процесу оформлення провадження.

На думку О.О. Кармази, процедура здійснення нотаріальних дій і її результат охоплюються єдиним поняттям – нотаріальна дія, яка має окремі складники. Така позиція, на наш погляд, є дискусійною в методологічному плані, оскільки в проекції «процедура здійснення нотаріальних дій» її елемент – нотаріальна дія – представляється як більш загальне [3, с. 5].

На думку Т.С. Андрущенко, наукова архітектура нотаріального процесу сприяє цілісному його сприйняттю в сукупності основних його конструктивних елементів (нотаріальних дій) у проекціях і взаємозв'язках його окремих процедурно завершених складників (елементів) [1, с. 17].

У кваліфікації нотаріального провадження виходимо з принципу завершеності, тобто досягнення основного завдання нотаріальної діяльності – посвідчення прав, фактів, що мають юридичне значення, з метою надання їм юридичної вірогідності, що в правовому значенні варто розглядати юридичним засобом забезпечення охорони, реалізації та захисту прав та інтересів особи. Отже, до структури нотаріального провадження як юридичного процесу, на наш погляд, варто зарахувати нотаріальну дію, що є основним його функціональним елементом, забез-

печує динаміку, рух нотаріального провадження, і стадії, які охоплюють відповідні нотаріальні дії, що в сукупності вирішують певне процесуальне завдання.

На думку С.Я. Фурси, нотаріальні процесуальні правові відносини характеризуються такими ознаками: нотаріальне процесуальне правовідношення має правовий і комплексний характер, який визначається нормами як законодавства про нотаріат, так і нормами матеріального права; безспірність юридичних фактів і прав, які є підставою для вчинення нотаріального провадження та мають доводитися суб'єктами нотаріального процесу за допомогою безспірних доказів; нотаріус або інша особа є обов'язковим суб'єктом цих правових відносин, уповноваженим на вчинення нотаріальних проваджень; нотаріус під час здійснення своєї діяльності не повинен виходити за межі, санкціоновані йому державою або міжнародним правом, коли його дії суперечитимуть нормам закону або правам інших осіб; добровільний вступ усіх суб'єктів нотаріального процесу до участі в ньому; у межах нотаріального процесу не передбачено виконання зобов'язань у примусовому порядку; багатосуб'єктність цих відносин; нерозголошення таємниці вчинюваних нотаріальних дій; єдина нотаріальна процесуальна форма [5, с. 10].

Отже, нотаріальне провадження — це сукупність процесуальних дій, які в передбаченому законом порядку вчиняються нотаріусом та іншими суб'єктами нотаріального процесу, спрямовані на посвідчення безспірних прав і фактів і вчинення інших нотаріальних дій з метою надання їм юридичної вірогідності (достовірності).

На думку М.В. Бондаревої, нотаріальне провадження можна розглядати як правомірне діяння, що являє собою елемент складних юридичних складів, які тягнуть юридичні наслідки. При цьому автономність нотаріального провадження як самостійного й при цьому одиничного юридичного факту, який

тягне настання юридичного наслідку, є неможливою. Нотаріальне провадження виступає як самостійний елемент юридичного складу, який при цьому є настільки значущим, що відсутність його призводить до відсутності юридичного складу, а отже, і до ненастання юридичних наслідків [2, с. 55].

З урахуванням наведених вище доктринальних засад визначення нотаріальних проваджень, аналізуючи положення Закону України «Про нотаріат», спробуємо визначити критерії класифікації нотаріальних проваджень, оскільки класифікація нотаріальних проваджень має як теоретичне, так і практичне значення. Групуючи нотаріальні провадження за певними ознаками, вивчається їх матеріальна та процесуальна природа, що дає можливість говорити про подальший розвиток теорії нотаріального процесу та її вплив на становлення й удосконалення законодавства про нотаріат [4, с. 30].

Свого часу питання класифікації проваджень у нотаріальній діяльності досліджували такі видатні вчені, як К.С. Юдельсон, В.Н. Аргунов, З.А. Іскандеров, І.А. Косарева, С.Я. Фурса.

Спроби більшості вчених-процесуалістів розробити класифікацію нотаріальних проваджень зумовлюються намаганнями авторів визначити певні шляхи дослідження правових концепцій для окремих груп нотаріальних проваджень. Так, К.С. Юдельсон у класифікації виділяє посвідчення правочинів; засвідчення безспірних обставин; охоронні дії; встановлення правового становища відсутнього; підтвердження майнових прав; забезпечення зобов'язань; сприяння виконанню зобов'язань; забезпечення доказів; примус до виконання безспірних обов'язків. Однак така класифікація є далекою від досконалості. Так, у деяких випадках вона орієнтована на дуже широкі напрями (засвідчення безспірних обставин), а в інших — на конкретні нотаріальні провадження (посвідчення правочинів) або на дуже вузькі напрями (сприяння

виконанню обов'язків). Крім того, виділення великої кількості груп є не раціональним.

В.Н. Аргунов пропонував поділяти нотаріальні дії на обов'язкові та необов'язкові. Критерій розмежування між цими групами за його позицією полягає в тому, що деякі суб'єктивні права неможливо реалізувати без їх нотаріального оформлення, а інші цілком залежать від волі фізичних і юридичних осіб. Але така підстава для класифікації в більшості випадків є умовною, оскільки як в обов'язкових, так і в необов'язкових провадженнях наявним є принцип диспозитивності. Не існує прав, які особа зобов'язувалася б реалізувати. Право на звернення до нотаріальних органів уважається обов'язковим залежно від об'єкта правочину та його договору, але залежить від волевиявлення заявника.

Цікавий підхід пропонують З.А. Іскандеров та І.А. Косарева, які класифікують нотаріальні провадження за етапами розвитку правових відносин і виділяють чотири групи таких проваджень.

1. Провадження, спрямовані на виникнення й підтвердження правових відносин: посвідчення правочинів; видача свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя; видача свідоцтв про право на спадщину.

2. Провадження, спрямовані на забезпечення і здійснення цивільних правових відносин: прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів; накладання заборони на відчуження нерухомого майна; вчинення протестів векселів; учинення виконавчих написів; пред'явлення чеків до платежу й посвідчення неоплати чеків.

3. Провадження, що мають охоронне значення: вжиття заходів щодо охорони спадкового майна.

4. Провадження універсального характеру, які прямо або опосередковано стосуються різних правових відносин: засвідчення справжності підпису на документах; вірності копій документів і виписок із них; засвід-

чення правильності перекладу документів з однієї мови іншою; посвідчення факту, що громадянин є живим; посвідчення факту перебування громадянина в певному місці; посвідчення факту тотожності громадянина з особою, зображеною на фотокартці; прийняття документів на зберігання; передача заяв фізичних і юридичних осіб іншим фізичним і юридичним особам; учинення морських протестів.

Дуже близькою до класифікації, запропонованої З.А. Іскандеровим та І.А. Косаревим, є позиція Р.Г. Кочар'янца, згідно з якою дослідник пропонує будувати систему нотаріальних функцій з урахуванням впливу нотаріальних проваджень на розвиток правових відносин. Аналізуючи поняття «нотаріальні функції» й «нотаріальні дії», науковець дійшов висновку, що в законі ці поняття безпідставно ототожнюються, автор, зокрема, визначив співвідношення між «нотаріальними функціями» та «нотаріальними діями», яке, на думку Р.Г. Кочар'янца, полягає в тому, що нотаріальні дії є формою реалізації нотаріальних функцій. У класифікації, запропонованій Р.Г. Кочар'янцем, визначено коло нотаріальних дій через реалізацію нотаріальних функцій, а саме:

1. Нотаріальні дії, спрямовані на реалізацію функції виникнення правових відносин: посвідчення договорів; посвідчення довіреностей; посвідчення заповітів. Зазначена нотаріальна функція реалізується у випадках, коли закон надає нотаріальному оформленню обов'язковості: правочин не дійсний, оскільки він не посвідчений нотаріусом.

2. Нотаріальні дії, спрямовані на реалізацію функції підтвердження наявних правових відносин: видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя; видача свідоцтва про право на спадщину; видача свідоцтва про придбання жилого будинку з прилюдних торгів.

3. Нотаріальні провадження, спрямовані на реалізацію функції забезпечення суб'єктивних прав: накладання заборони на відчуження нерухомого

майна; вживання заходів щодо охорони спадкового майна; забезпечення доказів; прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів; учинення морських протестів; посвідчення фактів.

4. Нотаріальні провадження, спрямовані на реалізацію функції примусового виконання зобов'язань, які становлять зміст правових відносин: учинення виконавчих написів; посвідчення неоплати чеків; учинення протестів векселів.

5. Нотаріальні провадження, спрямовані на реалізацію функції допоміжного характеру: засвідчення справжності підпису на документі; засвідчення вірності копій документів і виписок із них; засвідчення правильності перекладу документу з однієї мови іншою; передача заяв громадян та організацій іншим громадянам та організаціям; прийняття документів на зберігання.

Також необхідно вказати й на здійснення класифікації нотаріальних проваджень за їх цілеспрямованістю і змістом, яка запропонована Н.І. Авдеєнко та М.А. Кабаковою. За цією класифікацією нотаріальні провадження поділялися на чотири групи:

1. Нотаріальні провадження, спрямовані на посвідчення безспірного права. До цієї групи нотаріальних проваджень зараховуються нотаріальні провадження, пов'язані з видачею свідоцтв. Об'єктом охорони під час розгляду подібних справ є наявні суб'єктивні права осіб. Нотаріус підтверджує суб'єктивні права осіб, причому дії нотаріуса не мають правоутворювального значення, а спрямовані на підтвердження наявного права.

2. Нотаріальні провадження, спрямовані на посвідчення й засвідчення безспірного факту. До цієї групи нотаріальних проваджень зараховують посвідчення правочинів, посвідчення факту, що особа є живою, посвідчення факту перебування особи в певному місці, посвідчення факту передачі заяви фізичних і юридичних осіб іншим фізичним і юридичним особам, прийняття в депозит грошової суми

чи цінного паперу; засвідчення правильності копій документів і витягів із них, справжності підписів на документах, правильності перекладів документів з однієї мови іншою, вчинення морських протестів. Об'єктом охорони під час розгляду подібних нотаріальних справ є законні інтереси, сутність яких полягає в наданні юридичної вірогідності певним фактам.

3. Нотаріальні провадження, спрямовані на забезпечення охорони майна та документів. У цій групі нотаріальних проваджень виділяються вживання заходів щодо охорони спадкового майна; прийняття на зберігання документів; накладання заборони на відчуження нерухомого майна. Об'єктом охорони під час розгляду подібних нотаріальних справ є забезпечення збереженості певних матеріальних об'єктів.

4. Нотаріальні провадження, спрямовані на надання документам виконавчої сили. Щодо цієї групи нотаріальних проваджень, то, на нашу думку, такі провадження не відповідають змісту нотаріальної діяльності, оскільки виходять за межі безспірної юрисдикції. З трьох нотаріальних проваджень, які входять до цієї групи, тільки вчинення виконавчого напису спрямовано на надання документам виконавчої сили.

Проте найбільш ґрунтовною є позиція С.Я. Фурси щодо нових критеріїв класифікації нотаріальних проваджень, зокрема за моментом учинення нотаріального провадження; за порядком учинення нотаріального провадження; за термінами зберігання нотаріальних документів; за кількістю осіб учасників нотаріального провадження, і тими положеннями, що нотаріальні правові відносини є комплексними і складаються з нотаріальних процесуальних і нотаріально-адміністративних відносин, у яких беруть участь певні суб'єкти з властивими їм характерними особливостями, які є додатковою підставою для створення й систематизації знань про нотаріальну науку.

Також вважаємо необхідним звернутися й до класифікації нотаріальних

проваджень, розробленої Ю.В. Желіховською, яка, виходячи з функціонального аналізу виконуваних нотаріусами повноважень, вважає можливим нотаріальні провадження поділити на правоохоронні, які вчиняються до правопорушення і спрямовані на запобігання його виникненню (передача заяв, передача документів на зберігання, посвідчення певних юридичних фактів тощо), а також правозахисні, які вчиняються з метою усунення вчинених правопорушень (протести векселів, виконавчі написи, охорона спадкового майна тощо).

Л.В. Єфіменко виділяє такі види нотаріальних проваджень. До першої групи автор зараховує посвідчення факту перебування громадянина в певному місці; факту, що громадянин є живим; тотожності громадянина з особою зображеною на фотокартці; часу пред'явлення документа; передачі заяв фізичних і юридичних осіб іншим фізичним і юридичним особам і видачі свідоцтва про передачу такої заяви; прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів; учинення морських протестів. До другої групи доцільно зарахувати посвідчення правочинів, яке полягає в перевірці нотаріусом їх законності, встановлення осіб, перевірку їхньої дієздатності та правоздатності, роз'яснення сторонам наслідків укладення правочинів. До третьої групи Л.В. Єфіменко зараховує засвідчення безспірних фактів, а саме: засвідчення правильності копій документів і виписок із них; засвідчення правильності перекладу документів з однієї мови іншою, засвідчення справжності підпису на документах; видача дублікатів документів, що зберігаються у справах нотаріальної контори.

Нотаріальним процесом охоплюються різні види нотаріальних проваджень, правові особливості яких визначають специфіку нотаріального процесу в їх учиненні. Це є підставою для виділення характерних ознак, які дають змогу говорити про різні властивості нотаріальних проваджень.

Ключові слова: вчинення, властивості, документи, зберігання, процес, підстави, класифікація, специфіка, факти, нотаріальне провадження, нотаріальний процес, порядок учинення, нотаріальні відносини, нотаріальні дії.

Стаття присвячена вивченню процедури вчинення нотаріальних проваджень, визначенню порядку (механізму, послідовності) здійснення нотаріальних дій уповноваженими від імені держави суб'єктами, а також устанавленню комплексного правового інституту як сукупності визначених законом норм, якими регламентується послідовність і можливі варіанти поведінки суб'єктів у нотаріальних правових відносинах, загальні й конкретні умови вчинення нотаріальних дій (проваджень), а також права й обов'язки суб'єктів нотаріального процесу під час учинення тих чи інших дій.

Статья посвящена изучению процедуры совершения нотариальных производств, определению порядка (механизма, последовательности) совершения нотариальных действий уполномоченными от имени государства субъектами, а также установлению комплексного правового института как совокупности определенных законом норм, которыми регламентируется последовательность и возможные варианты поведения субъектов в нотариальных правовых отношениях, общие и конкретные условия совершения нотариальных действий (производств), а также права и обязанности субъектов нотариального процесса при совершении тех или иных действий.

The article is devoted to the study of the procedure for the commission of notarial proceedings, the determination of the order (mechanism, sequence) of the implementation of notarial acts by the subjects authorized by the state on behalf of the state, as well as the estab-

lishment of a comprehensive legal institute as a set of statutory norms regulating the sequence and possible variants of the behavior of subjects in notaries legal relations, general and specific conditions for the commission of notarial acts (proceedings), as well as the rights and obligations of the subjects of the notarial process in the deeds those actions.

Література

1. Андрущенко Т.С. Процесуальні аспекти відкриття нотаріального провадження щодо посвідчення аліментного договору. Підприємництво, господарство і право. 2015. № 3. С. 16–19.
2. Бондарева М.В. Реалізація спадкових правових відносин в нотаріальному процесі. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2010. № 84. С. 55–57.
3. Кармаза О.О. Науково-практичний аналіз процедури вчинення нотаріальних дій щодо житла в Україні. Вісник Вищої Ради юстиції України. 2012. № 3 (11). С. 4–11.
4. Кізлова О.С. Використання дефініції «договірні зобов'язання» у сучасному законодавстві. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2013. Вип. 6-1 (2). С. 30–33.
5. Фурса С.Я. Актуальні питання теорії і практики нотаріальних правових відносин. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки». 2011. Вип. 87. С. 7–12.

